

مقاله پژوهشی: الگوی سیاست‌گذاری دفاعی جمهوری اسلامی ایران

از دیدگاه امامین انقلاب

[20.1001.1.20084897.1401.20.88.2.0](https://doi.org/10.1001.1.20084897.1401.20.88.2.0)

حسین دهقان^۱، محمدرضا ولوی^۲، عباس چاردولی^۳، شهرام حسن‌نژاد^۴

پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۲/۱۷

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۱/۱۷

چکیده

در این پژوهش سعی شده است تا با استفاده از نظریه داده بنیاد ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های تأثیرگذار در سیاست‌گذاری دفاعی جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) استخراج گردد. برای این منظور از آمار توصیفی (بررسی فراوانی، میانگین و ...) و آمار استنباطی (مقایسه اهمیت ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های این حوزه با مقدار میانگین به کمک آزمون t تک نمونه‌ای) استفاده شد و برای بررسی وجود همبستگی بین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های این حوزه از آزمون همبستگی اسپیرمن گرفته شد. همچنین، برای رتبه‌بندی این ابعاد و مؤلفه‌ها و شاخص‌ها بر اساس میزان اهمیت و اثر در این حوزه از آزمون فریدمن بر روی داده‌های احصا شده از پرسشنامه‌ها کمک گرفته شد. جامعه آماری شامل خبرگان، صاحب‌نظران و کارشناسان و متخصصانی که در مراکز علمی و پژوهشی در این زمینه فعالیت دارند می‌باشد. با توجه به تحلیل‌ها تعداد پنج بعد، پانزده مؤلفه و ۴۵ شاخص احصاء و تبیین گردید. با پرداختن به مؤلفه‌های به‌دست‌آمده حوزه که همان مؤلفه‌های دیپلماسی، استقلال، آرمان‌خواهی، وجوب دفاع، دفاع همه‌جانبه، شهادت‌طلبی، دشمن‌شناسی، کار جهادی، ابتکار و خلاقیت، تقوا مردمی‌سازی، بصیرت، تربیت و آموزش و استحکام درونی و مقابله جدی با متغیرهای بازدارنده همچون تحریم‌ها، وابستگی، تهدیدات، دنیاطلبی و فساد نتایجی مانند بازدارندگی و اقتدار دفاعی حاصل خواهد گردید.

واژگان کلیدی: سیاست‌گذاری دفاعی، دفاع، الگوی راهبردی

^۱ دانشیار مدیریت دانشگاه صنعتی مالک اشتر تهران

^۲ دانشیار دانشگاه صنعتی مالک اشتر

^۳ دانشیار دانشکده مدیریت دانشگاه عالی دفاع ملی

^۴ دانشجوی دکتری مدیریت دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول)

مقدمه

با توجه به این که سیاست‌گذاری دفاعی از مباحث پراهمیت هر نظام سیاسی تلقی می‌گردد؛ از این رو استخراج و کاربست اصولی و سنجیده آن در تعیین ماهیت، جهت‌گیری و کارایی این سیاست‌ها بسیار اثرگذار می‌باشد. نظر به چنین اهمیتی است که منبع و منشأ این اصول نیز باید مقبولیتی عام داشته و از استحکام لازم برخوردار باشد. به عبارتی همان‌گونه که سیاست‌گذاری دفاعی، راهنمای اصلی در تدوین راهبرد دفاعی است، بنابراین منبع سیاست‌گذاری دفاعی نیز باید دارای جایگاه و منزلتی برتر باشد. از این رو علاوه بر قانون اساسی و چشم‌انداز بلندمدت، نقطه نظرات و دیدگاه‌های عالی‌ترین مقام این نظام مقدس (ولایت‌فقیه) که برگرفته‌شده از حکمت و فلسفه اسلامی است، یکی از خاستگاه‌های مهم سیاست‌گذاری دفاعی در جمهوری اسلامی ایران، محسوب می‌گردد.

با توجه به موارد بیان‌شده این سؤال مطرح است که آیا تاکنون دیدگاه‌های عمیق بنیان‌گذار نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) و فرماندهی معظم کل قوا حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به‌عنوان معماران اصلی تفکر دینی و آموزه‌های اسلامی در عصر حاضر در باب سیاست‌گذاری دفاعی مورد کنکاش علمی و تحقیقی جهت ارتقای هرچه بیشتر کارکردهای دفاعی قرار گرفته است؟

با این نگاه، تحقیق حاضر از آن جهت اهمیت دارد که به شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار در سیاست‌گذاری دفاعی جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد و باب جدیدی را در جهت دستیابی به الگویی عملی در این حوزه بازنموده است. بر این اساس، هدف پژوهش حاضر این است تا به سؤال زیر پاسخ داده شود:

الگوی سیاست‌گذاری دفاعی جمهوری اسلامی ایران از منظر امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) چیست؟

مبانی نظری

– پیشینه تحقیق:

بر اساس گزارش مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، سند سیاست دفاعی، ضمن آنکه وضعیت بسیاری از امور را برای دولتمردان و سیاست‌سازان مشخص می‌کند، سازوکار تبدیل ویژگی‌های

ملی به خط‌مشی‌های دفاعی بوده و بیانگر علایق حساسیت‌های کشور در حوزه دفاعی در سطح ملی و فراملی می‌باشد. بررسی‌ها مشخص کرد که سیاست دفاعی پیش از انقلاب، تجربه بسیار خوبی در این زمینه بود که نشان داد سیاست دفاعی وابسته و اتکالی بیش‌ازحد به توان سخت‌افزاری، با مختصات دینی- ملی کشور ایران هماهنگ نبوده و فاقد قابلیت‌های لازم می‌باشد (مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، ۱۳۸۹).

حسینی در تحقیقات خود به بررسی رویکرد «دفاع همه‌جانبه» در چارچوب تفکر دفاعی حضرت امام (رحمت‌الله‌علیه) پرداخت. بر اساس تحقیقات او «دفاع همه‌جانبه» از بعد مفهومی و تحلیلی به بخش خاصی از سیره نظری و عملی امام (رحمت‌الله‌علیه) اشاره دارد که بر پایه «دفع تهدید همه‌جانبه از اسلام و نظام اسلامی» معنا و هویت می‌یابد؛ اما بر مبنای توضیحاتی که در این نوشتار آمد، این رویکرد دفاعی از ویژگی‌های خاصی برخوردار است. نقش‌آفرینی «تکلیف‌گرایی و باور به اصل انفکاک‌گرایی دین و سیاست» که در واقع سیطره این اصل بر پیکر نظام فکری و رفتاری ایشان باعث شده است که بنیان آموزه‌های دفاع همه‌جانبه بر «رسالتی الهی در جهت دفع تهدید از اسلام و نظام اسلامی» قرار یابد، شالوده‌ای که در مراحل طرح‌ریزی و اجرای این نوع سیاست دفاعی از اثر تعیین‌کننده‌ای برخوردار است (حسینی، ۱۳۸۸).

کرم‌نیا در پژوهش خود به بررسی اندیشه دفاعی حضرت امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) پرداخت تا بر اساس آن به یک الگوی راهبردی دفاعی دست یابد (کرم‌نیا، ۱۳۹۱). بر اساس پژوهش انجام‌شده، اطلاعات زیر حاصل شد:

۱) اصول و مبانی اندیشه دفاعی حضرت امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) بر شش پایه معنویت، مردمی بودن، بهره‌گیری از ابعاد سیاسی، اقتصادی، نظامی و فرهنگی استوار می‌باشد که هریک از این ابعاد دارای شاخص‌هایی می‌باشند.

۲) مؤلفه‌های اصلی اندیشه دفاعی حضرت امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) عبارت‌اند از: ارزش محوری، انسان‌محوری و توان‌محوری.

۳) عناصر دفاع همه‌جانبه بر اساس اندیشه دفاعی حضرت امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) را عناصر چهارگانه نیروهای مسلح، امت (مردم) بانگیزه الهی، فرماندهی کل قوا به‌عنوان نایب امام زمان (عج) و دولت تشکیل می‌دهد.

۴) ابعاد دفاع از نظر امام خمینی (رحمت... علیه) عبارت‌اند از ابعاد سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی، مردمی و معنوی.

همچنین، بر اساس پژوهشی که توسط مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی (رحمت... علیه) در رابطه با استراتژی دفاعی در اندیشه حضرت امام راحل (رحمت... علیه) انجام شده، حضرت امام خمینی (رحمت... علیه) اعتقاد به حکومت جهانی اسلامی و مستضعفین دارد، حکومتی که اسلام عامل وحدت‌بخش آن است و اعتقاد دارند که توسعه‌نیافتگی، عقب‌ماندگی، فقدان وحدت، عدالت، آزادی و رفاه همگی با دفاع رابطه مستقیم دارند؛ بنابراین حضرت امام خمینی (رحمت... علیه) اسلام را در رأس امور قرار داده و آن را از زیربنای حوزه‌های دیگر معرفت‌شناسی قرار می‌دهد. دفاع نیز شامل این حوزه می‌گردد. دفاع در درجه اول شامل دفاع از اسلام می‌گردد که در فقه اسلامی به آن اشاره شده است. این نوع اندیشه دفاعی حضرت امام خمینی (رحمت... علیه) همراه با استراتژی دفاع همه‌جانبه توسط ایشان، به معنای دفاع هماهنگ در همه حوزه‌ها به همه طرق وسایل و با همه امکانات و توان است.

با توجه به تحقیقات عسگری، اندیشه نظامی فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) مجموعه‌ای کامل از مبانی دینی ارزشی، ویژگی‌های مردم‌شناختی و جامعه‌شناسی و اصول برآمده از تجربه‌های عملی دهه‌های اخیر به‌ویژه دوران دفاع مقدس است (عسگری، ۱۳۹۱). اندیشه دفاعی حضرت امام (رحمت... علیه) نشئت گرفته از دین مبین اسلام و حفظ دستاوردهای انقلاب اسلامی می‌باشد. ایشان به‌عنوان یک سیاست‌مدار خبره و باتجربه و به‌عنوان یک فرمانده نظامی در همه حوزه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و خاصه دفاعی نکات بسیار ارزنده‌ای را ارائه فرموده‌اند (مراد پیری، ۱۳۹۱).

– مفهوم شناسی:

الکوی راهبردی: مدل منسجمی است که با تنظیم مفاهیم، سازه، ابعاد، مؤلفه، زیر مؤلفه، متغیر و شاخص‌ها روابط بین آن‌ها را به بهترین شکل ممکن ترسیم نموده و چگونگی دستیابی به اهداف را میسر می‌سازد (نوروزی، ۱۳۸۵: ۱۲۶).

سیاست‌گذاری: شامل یک فرایند سیاسی و مراحل به‌هم‌پیوسته‌ای همچون دستور کار سیاسی، تنظیم و تدوین سیاست‌ها، اقتباس سیاست، تحقق اجرای سیاست و برآورد سیاست است که این فرایند

ممکن است به صورت چرخه یا دور غیرخطی از فعالیت‌هایی نشان داده شود که به لحاظ زمانی به نظم درآمده‌اند. (اشتریان، ۱۳۸۶: ۳۰)

دفاع: از حیث لغوی، دفاع یعنی دفع شر نمودن، دفع تعرض کردن، دفاع کردن از خود و صیانت کردن نفس در مقابل تعرض دیگری را گویند (دهخدا، ۱۳۷۳: ۹۶۲۳). از لحاظ اصطلاحی نیز دفاع، تدابیری است که برای مقاومت در مقابل حملات سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی، روانی و یا فناورانه (تکنولوژیکی) و ... توسط یک یا چند کشور مؤتلفه اتخاذ می‌شود (کالینز، ۱۳۸۳: ۴۹۲).

الگوی راهبردی سیاست‌گذاری دفاعی: بیان چرخه و به نظم درآوردن فعالیت‌هایی که از طریق تنظیم مفاهیم، سازه، ابعاد، مؤلفه، شاخص‌ها و متغیرها و تعیین و ترسیم روابط بین آن‌ها به بهترین شکل ممکن و نیز چگونگی دستیابی به اهداف که همان دور کردن دشمن است، (دفاع) را میسر می‌سازد (چاردولی، ۱۳۹۶).

روش‌شناسی

پژوهش حاضر با توجه به هدف بنیادین است و به دلیل وجود داده‌های کمی و کیفی از روش آمیخته استفاده شد. این تحقیق در زمره تحقیقات اکتشافی جای می‌گیرد و هدف آن اکتشاف از منظومه فکری امامین انقلاب در حوزه سیاست‌گذاری دفاعی به گونه‌ای است که سازه‌های موضوع یعنی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها در قالب روش تحلیل و توصیف داده بنیاد استخراج و سپس با به‌کارگیری روش کیو که معتقد است رفتارها باید از طریق پردازش اطلاعاتی برگرفته از محرک‌ها بررسی شود نه خود محرک‌ها و پیوند بین روش‌های کیفی و کمی در قالب جمع‌آوری داده، با پرسش‌نامه به صورت تنظیم و مرتب‌سازی و دسته‌بندی کارت‌های دسته کیو صورت گرفت (خوشگویان فرد، ۱۳۸۹). همچنین برای شناخت و درک تجارب افراد و تفاسیر آنان در این زمینه در جهت نیل به الگوی سیاست‌گذاری دفاعی از منظر امامین انقلاب از نظرات خبرگان و صاحب‌نظران و در رویکرد کیفی از روش‌های مصاحبه، نشست خبرگی و دلفی بهره‌برداری شد. در رویکرد کمی از روش‌های زمینه‌یابی (پیمایش) و توصیفی استفاده گردید.

اطلاعات این تحقیق از دو روش: الف) کتابخانه‌ای با استفاده از ابزارهای اسناد و مدارک علمی با تکنیک فیش‌برداری؛ ب) روش میدانی با استفاده از ابزارهای مصاحبه و پرسش‌های محقق،

به دست آمده است. برای گردآوری اطلاعات مکتوب به روش جست‌وجو در اسناد و مدارک رسمی، پایگاه‌های داده و کتابخانه‌ها استفاده می‌کند. پیمایش‌های موردنیاز از طریق طراحی روش انجام مصاحبه اکتشافی ساختمانند با تعداد زیادی سؤال از تعداد کمی پاسخ‌گو انجام می‌شود؛ زیرا این مطالعه در پی آن است که الگوهای ذهنی مختلف را کشف کند و از میان مخاطبان خاص، سیاست‌گذاران، مدیران ارشد و استادان صورت گرفته است؛ بنابراین در رویکرد کیفی از طریق مصاحبه و تشکیل جلسات خبرگی با استفاده از روش کیو، نظر خبرگان در رابطه با الگوی نظری ارائه‌شده توسط محقق را جویا گردیده آنگاه از ابزارهای مناسبی جهت آزمودن الگو طراحی می‌شود. از این نظر روایی محتوا بر اساس رتبه‌ای که مشارکت‌کنندگان به عبارات و عبارات مجاور آن می‌دهند، قابل بررسی است. همچنین، روایی صوری با بررسی میزان رضایت مشارکت‌کنندگان نسبت به ظرفیت و قابلیت عبارات برای نشان دادن ذهنیت آنان امکان‌پذیر است، یعنی آیا عبارات موجود به ابعاد مختلف موضوع تحت بررسی پرداخته‌اند تا آن‌ها بتوانند از طریق مرتب‌سازی ذهنیت خود را بیان کنند. بر همین اساس پایایی و اعتبار ابزارها محاسبه و مورد ارزشیابی قرار گرفته و الگو به اجرا گذاشته خواهد شد. با استفاده از نتایج تجربی حاصل از اجرای الگو، الگوی نظری را آزمون نموده‌ایم. به‌طور کلی بسته به نحوه گردآوری اطلاعات و داده‌ها و نوع آن‌ها، از ابزارهای گردآوری مناسب بهره‌برداری شده است. به‌طور مثال برای تحلیل اسناد و مدارک کتابخانه‌ای، همچنین مصاحبه‌های اکتشافی، از روش تحلیل گفتمان و گراند تئوری به‌عنوان ابزار تحلیل کیفی سود برده و برای تحلیل نتایج حاصل از پرسش‌ها برای بخش کمی از ابزارهای کمی همچون تحلیل همبستگی و تحلیل عاملی جهت رسیدن به این‌که کدام ابعاد مهم‌ترند و یا اینکه کدام مؤلفه و شاخص به لحاظ کارکردی دارای وضعیت بهتری هستند و برای تحلیل نتایج بخش کیفی پرسش‌نامه، از تحلیل مسیر استفاده گردیده است.

قلمرو زمانی این تحقیق از سال ۱۳۵۷ تا افق ۱۴۰۴ می‌باشد. همچنین، قلمرو مکانی این تحقیق حوزه‌های متنوع دفاعی و علوم مرتبط در نظام ج.ا.ایران و قلمرو موضوعی آن سیاست‌گذاری دفاعی ج.ا.ایران را بررسی می‌باشد.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

همان‌طور که گفته شد، به‌منظور بررسی فرضیه وجود ارتباط معنادار در بین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های سیاست‌گذاری دفاعی و نظرات امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) از آمار توصیفی (بررسی فراوانی، میانگین و ...) و آمار استنباطی (مقایسه اهمیت ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های این حوزه با مقدار میانگین به کمک آزمون t تک نمونه‌ای) استفاده شد و برای بررسی وجود همبستگی بین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های این حوزه از آزمون همبستگی اسپیرمن گرفته شد. همچنین، برای رتبه‌بندی این ابعاد و مؤلفه‌ها و شاخص‌ها بر اساس میزان اهمیت و اثر در این حوزه از آزمون فریدمن بر روی داده‌های احصا شده از پرسش‌نامه‌ها کمک گرفته شد. به‌منظور انجام آزمون‌های آماری و استنباطی بیان‌شده در بالا، از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

بر اساس تحلیل گزاره‌های منتخب از نقطه نظرات و رویکردهای بنیان‌گذار نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و نیز فرماندهی معظم کل قوا حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در حوزه سیاست‌گذاری دفاعی چارچوب مفهومی به شرح جدول ۱ تدوین گردیده است.

جدول ۱: سیاست‌گذاری دفاعی از منظر امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

شاخص‌ها	مؤلفه‌ها	ابعاد حاصل از مطالعه تطبیقی	ابعاد حاصل از مطالعه داده بنیاد
ظرفیت‌سازی	استقلال	ساختاری	نظامی - سیاسی - اقتصادی - فرهنگی - اجتماعی
اصول و ارزش‌ها			
نیروهای درونی			
نفی سلطه‌پذیری			
توانمندسازی	استحکام درونی		
الگوهای بومی			
اتحاد و انسجام ملی			
آرامش صلح و امنیت	دیپلماسی		
امنیت ملی			
منافع ملی			

شاخص‌ها	مؤلفه‌ها	ابعاد حاصل از مطالعه تطبیقی	ابعاد حاصل از مطالعه داده بنیاد
همکاری‌های منطقه‌ای			
واقع‌بینی	آرمان‌خواهی	زمینه‌ای (رفتاری)	نظامی - سیاسی - اقتصادی - فرهنگی - اجتماعی
مصلحت‌اندیشی			
صبر و استقامت			
توانمندسازی			
توسعه فناوری‌ها	نوآوری		
تفکر و روحیه شهادت‌طلبی	شهادت‌طلبی	محتوایی	نظامی - سیاسی - اقتصادی - فرهنگی - اجتماعی
حفظ ارزش‌های انسانی			
شجاعت			
حفظ اسلام	وجوب دفاع		
رفع فتنه			
مقابله با تهدید			
ادای تکلیف الهی	تقوا		
آگاه بودن			
خلوص دینی			
هوشمندی	بصیرت		
موقع‌شناسی			
ایستادگی			
تحرک جهاد گونه	کار جهادی		
خودباوری			
پشتکار			
تدوین	آموزش		
سازماندهی			
تربیت			
دولت مردمی	مردمی سازی	جهت‌گیری	نظامی - سیاسی - اقتصادی - فرهنگی - اجتماعی
اعتمادسازی			
عدم وابستگی	فرصت سازی		
سازندگی			
نیروهای درونی	از تحریم		
اسراف			

ابعاد حاصل از مطالعه داده بنیاد	ابعاد حاصل از مطالعه تطبیقی	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
		دفاع همه‌جانبه	ایجاد آمادگی
			حفظ وحدت
			نیروهای مسلح
			تهدیدات
		دشمن‌شناسی	نقشه دشمن
			نقاط قوت و ضعف دشمن

جامعه آماری

جامعه آماری شامل ۲۳ نفر از اساتید، خبرگان، مدیران ارشد و فرماندهان می‌باشد که تقریباً نیمی از آن‌ها دارای سابقه خدمت ۲۰ تا ۳۰ سال و باقی آن‌ها دارای سابقه خدمتی بالای ۳۰ سال می‌باشند. همچنین، اکثر این افراد دارای جایگاه خدمتی ۱۸، ۱۹ و بالاتر از آن می‌باشند و از نظر تحصیلات، بیش از نیمی از آن‌ها دارای تحصیلات دکترا می‌باشند. با توجه به اینکه جامعه آماری در این تحقیق در سطوح مشخصی قرار گرفته‌اند، لذا در تحقیق حاضر از روش نمونه‌گیری هدفمند بهره گرفته شد. به لحاظ مطابقت حجم جامعه آماری با حجم نمونه تحقیق، از روش تمام شمار استفاده گردیده است.

چگونگی تهیه پرسش‌نامه

در این تحقیق پرسش‌نامه به صورت محقق ساخته تهیه و سؤالات آن با استفاده از طیف لیکرت با یک مقیاس نگرش سنج پنج گزینه‌ای از خیلی زیاد تا خیلی کم تنظیم شده است. محقق جهت ارائه الگوی مفهومی جامع سیاست‌گذاری دفاعی ج.ا.ایران از منظر امامین انقلاب، با مشورت اساتید با استفاده از اسناد و مدارک، مصاحبه و نظرخواهی از افراد خبره، مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار در این حوزه را مورد مطالعه قرار داده و نتایج را در قالب ابعاد پنج‌گانه "ساختاری، رفتاری، زمینه‌ای، فرآیندی و جهت‌گیری" برای سیاست‌گذاری دفاعی از منظر امامین انقلاب احصا و به منظور تأیید یا عدم تأیید مؤلفه‌های مذکور و تناسب هریک از مؤلفه‌های مورد نظر با ابعاد پنج‌گانه توسط صاحب نظران، خبرگان و کارشناسان متخصص، اقدام به تهیه پرسش‌نامه نمود که تعداد پانزده مؤلفه (سه مؤلفه ساختاری، سه مؤلفه محتوایی، سه مؤلفه زمینه‌ای، دو مؤلفه فرآیندی و چهار مؤلفه

جهت‌گیری) به صورتِ صوری تأیید گردید. در ادامه با طراحی پرسش‌نامه دیگر و اخذ نظرات خبرگی، روایی و اعتبار آن تأیید و در قالب پانزده مؤلفه و ۴۶ شاخص تأثیرگذار بر سیاست‌گذاری دفاعی از منظر امامین انقلاب «تعداد سه مؤلفه، یازده شاخص "ساختاری"»، (چهار مؤلفه، دوازده شاخص "محتوایی")، (دو مؤلفه، پنج شاخص "زمینه‌ای")، (دو مؤلفه، شش شاخص "فرآیندی") و چهار مؤلفه، دوازده شاخص "جهت‌گیری" مشخص گردید.

تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق و بحث

تجزیه و تحلیل داده‌ها یکی از مراحل مهم در هر فرایند پژوهشی است. برای این منظور بایستی داده‌های به دست آمده از پژوهش، سازماندهی، تلخیص و به اطلاعات قابل فهم تبدیل شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرند و نتایج آن استخراج گردد. برای رسیدن به این هدف، داده‌های اختصاصی که از طریق سنجه‌های پرسش‌نامه به دست آمده است، در دو بخش آمار توصیفی و آمار استنباطی مورد تجزیه و تحلیل و بررسی قرار گرفته است. در این پرسش‌نامه میزان ارتباط و تأثیر هریک از ابعاد، مؤلفه‌ها، شاخص‌ها و سنجه‌های سیاست‌گذاری دفاعی ج.ا.ایران از منظر امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) مورد سؤال قرار گرفته است. همچنین، الگوی سیاست‌گذاری دفاعی در قالب پنج بعد اصلی که شامل ابعاد ساختاری، زمینه‌ای (رفتاری)، محتوایی، فرآیندی و جهت‌گیری می‌شود مورد بررسی قرار گرفته است. نکته قابل توجه در تحلیل پاسخ‌نامه‌ها این است که تمامی پاسخ‌دهندگان، وجود ارتباط و اثر تک‌تک سنجه‌های مورد بررسی بر سیاست‌گذاری دفاعی ج.ا.ایران را تأیید نموده‌اند؛ در نتیجه فرض عدم ارتباط نادیده گرفته می‌شود و تنها میزان ارتباط و تأثیر هریک از سنجه‌ها، شاخص‌ها و مؤلفه‌ها در هریک از ابعاد پنج‌گانه بررسی شده است.

کدگذاری

الف - جمع‌آوری و کدگذاری باز

اطلاعات جمع‌آوری شده با تکنیک کدگذاری آزاد یا آنالیز خط به خط (برای جست‌وجوی جملاتی در متن که دارای معنی خاص باشند) تجزیه و تحلیل گردیده که می‌تواند در راستای تشخیص مفاهیم موقت اکتشافی متمر ثمر بوده و راهنمای مناسبی در تشخیص نمونه‌های بیشتر

می‌باشند. از ویژگی‌های نظریه داده بنیاد این است که ادبیات موضوع برخلاف بسیاری از مطالعات، مقدم بر جمع‌آوری داده‌ها نیست؛ بلکه به‌عنوان بخشی از فرایند استقرایی، فرایند جمع‌آوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل هم‌زمان و تفسیر است. در نتیجه، به محض روشن شدن حوزه تحقیق و کلیاتی از مسئله و موضوع تحقیق، کار تحقیق به‌طور عملی آغاز می‌شود (چارمز و بریان، ۲۰۰۸: ۳۷۴). در ادامه به هریک از اجزاء، برچسبی داده شده است. این عنوان‌ها یا کدها گویای محتوای داده‌ها است، به طوری که با مشاهده آن‌ها تا حدود زیادی به مفهوم جملات پی برده می‌شود (مایلز و هابرم، ۲۰۰۲: ۵۱). بر همین اساس با آنالیز خط به خط در زمینه سیاست‌گذاری دفاعی ۸۴ مضمون و کد آزاد استخراج و دسته‌بندی گردیده که دفاع از استقلال، شهادت‌طلبی، خوداتکایی، دشمن‌شناسی، روحیه خودباوری ملی، تبدیل تحریم به فرصت، توجه به جوانان، وحدت، مبارزه با فساد، تقویت پول ملی، قانون‌گرایی و قانون‌مندی، علم و تحقیق، آرمان‌گرایی و آرمان‌خواهی بخشی از این کدها را تشکیل می‌دهند.

ب- کدگذاری محوری

این مرحله حاوی دسته‌بندی و مقایسه عناوین استخراج شده از داده‌هاست. ابتدا ارتباط بین عناوین، چندان آشکار نیست، در واقع با انبوهی از داده‌های خام روبه‌رو می‌شویم که چندان به هم ربطی ندارند؛ اما به‌زودی پیوندهای نامرئی هویدا خواهد شد و زیبایی روش نظریه داده بنیاد در این مرحله نهفته است. می‌توان با انجام مقایسه مفاهیم مختلف، زمینه‌های مشترک بسیاری را میان آن‌ها کشف کرد. این کار امکان طبقه‌بندی مفاهیم مشابه در قالب طبقه‌بندی‌های یکسان را فراهم خواهد ساخت. این فرایند مقایسه مستمر مفاهیم با یکدیگر را «روش مقایسه پایدار» یا «روش تطبیق مداوم» نامیده‌اند (سلدن، ۲۰۰۵: ۱۱۹). با استفاده از تکنیک مقایسه پایدار، زمینه ظهور ابعاد مشترک مفاهیم که همان کدگذاری محوری هستند شکل می‌گیرد، برای سهولت در دستیابی به این مهم از قاعده ترکیب بهره‌برداری می‌گردد. در این قاعده با استفاده از میزان تشابه، ترادف، تماثل و تجانس

بین مفاهیم آزاد، به حاصل این فرایند که شکل‌گیری (مؤلفه‌ها) است دست پیدا خواهیم نمود. مؤلفه‌های به‌دست‌آمده از کدگذاری محوری در جدول ۲ ارائه شده است.

ج- کدگذاری انتخابی و مدل‌سازی داده بنیاد با رویکرد اسلامی (چارچوب پارادایمیک)

کدگذاری انتخابی عبارت است از انتخاب سامانمند (سیستماتیک) مؤلفه‌های اصلی و ارتباط دادن آن‌ها با سایر مؤلفه‌ها، اعتبار بخشیدن به روابط و پر کردن جاهای خالی با مقولاتی که نیاز به اصلاح و گسترش بیشتر دارند (استراوس، ۱۹۹۸: ۸۲). در واقع در آخرین مرحله از کدگذاری که به کدگذاری انتخابی معروف است، پژوهشگر با توجه به مراحل قبلی، به استحکام بیشتر مفاهیم و مؤلفه‌ها می‌پردازد. در این مرحله در یک دسته‌بندی کلی‌تر، داده‌های سازمان‌دهی شده در قالب مؤلفه‌های گوناگون و در ابعاد محدودتری دسته‌بندی می‌شوند. در مرحله کدگذاری انتخابی، وجوه مشترک مؤلفه‌های برآمده از مراحل قبلی، شناسایی شدند و با توجه به اشتراکات آن‌ها در دسته‌بندی کلی‌تر و محدودتری ساماندهی شدند. مؤلفه‌های حاصل از کدگذاری انتخابی در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲: مؤلفه‌های حاصل از کدگذاری انتخابی در حوزه سیاست‌گذاری دفاعی

موضوع	عامل	مؤلفه	
سیاست‌گذاری دفاعی از منظر امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)	نظامی - سیاسی - اقتصادی - فرهنگی - اجتماعی	دفاع همه‌جانبه	وجوب دفاع
		فرصت‌طلبی از تحریم	شهادت‌طلبی
		دشمن‌شناسی	استقلال
		ابتکار و نوآوری	کار جهادی
		آرمان‌خواهی	تقوا
		استحکام درونی	آموزش و تربیت
		مردمی‌سازی	بصیرت
			دیپلماسی

با توجه به مؤلفه‌های پدیدار شده از داده‌ها، در مورد رخدادها و موفقیت‌ها، تصویر غنی‌تری از مفاهیم و مؤلفه‌ها، فراهم می‌گردد. در رمزگذاری گزینشی، به پالایش یافته‌های قبلی پرداخته

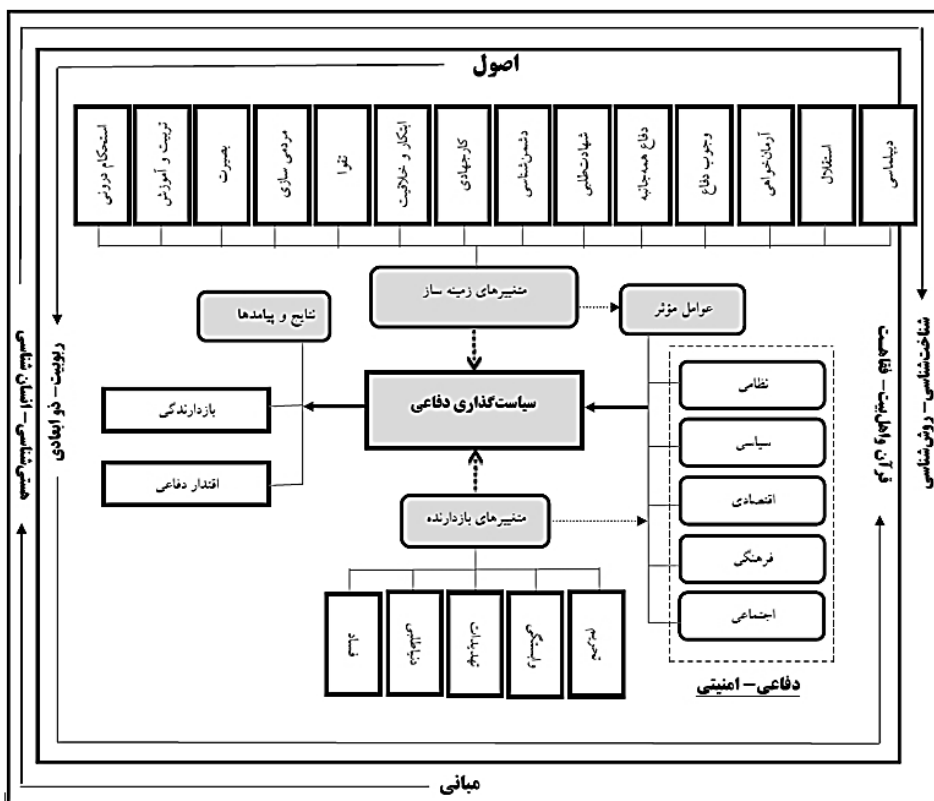
می‌شود و با طی این فرایند، در نهایت چارچوب نظری پدیدار می‌شود (چارمز و برایان، ۲۰۰۸: ۳۷۴). این چارچوب در قالب مدل موجود در شکل ۱ قابل طراحی و ارائه می‌باشد.

نظریه‌مبنایی سیاست‌گذاری دفاعی اسلامی

بر اساس منظومه فکری بنیان‌گذار نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و مقام معظم رهبری و فرماندهی معزز کل قوا امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) مبانی و اصول حاکم بر سیاست‌گذاری دفاعی اسلامی به ترتیب عبارت‌اند از: مبانی شامل هستی‌شناسی، انسان‌شناسی، شناخت‌شناسی و روش‌شناسی و اصول مشتمل بر قرآن و اهل‌بیت، فقاقت، ربوبیت و ذوابعدی که این مبانی و اصول ابعدی را در قالب عوامل مؤثر بر سیاست‌گذاری دفاعی اسلامی همچون: ابعاد نظامی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگ و اجتماعی متبلور که در مجموع ساختار امنیتی را شکل می‌دهند. با پرداختن به مؤلفه‌های این حوزه که همان مؤلفه‌های دیپلماسی، استقلال، آرمان‌خواهی، وجوب دفاع، دفاع همه‌جانبه، شهادت‌طلبی، دشمن‌شناسی، کار جهادی، ابتکار و خلاقیت، تقوا مردمی سازی، بصیرت، تربیت و آموزش و استحکام درونی و مقابله جدی با متغیرهای بازدارنده همچون تحریم‌ها، وابستگی، تهدیدات، دنیاطلبی و فساد نتایجی مانند بازدارندگی و اقتدار دفاعی حاصل خواهد گردید (شکل ۱).

تا اینجا، در راستای پاسخ به سؤال پژوهش، برابر تحقیقات انجام‌شده و نتایج تحلیل داده‌های پرسشنامه‌های دریافتی تعداد پنج بعد، پانزده مؤلفه و ۴۵ شاخص احصاء و تبیین گردید. همان‌طور که پیش‌تر گفته شد، ابعاد احصاء شده که حاصل نتایج تحلیل کیفی داده‌ها و انجام تحلیل‌های آماری بوده شامل بعد ساختاری، بعد زمینه‌ای، بعد محتوایی، بعد فرایندی و بعد جهت‌گیری می‌باشد. در ادامه میزان اثرگذاری هر یک از این مؤلفه‌ها و شاخص‌ها مورد بحث قرار می‌گیرد.

همچنین، سنجه‌های هر یک از شاخص‌ها نیز شرح داده خواهد شد. میزان اثرگذاری هر یک از شاخص‌های مطرح‌شده متفاوت است. به همین دلیل، اثرگذاری آن‌ها با اعداد یک تا پنج از خیلی کم تا خیلی زیاد بیان شده‌اند. عدد یک به معنی تأثیر خیلی کم و عدد پنج به معنی تأثیر بسیار زیاد می‌باشد.

شکل ۱: مدل سیاست‌گذاری دفاعی از منظر امام خمینی (رحمت الله علیه) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

۱- مؤلفه‌های بعد ساختاری:

مؤلفه‌های بعد ساختاری عبارت‌اند از: استقلال، استحکام درونی و دیپلماسی. هر کدام از این مؤلفه‌ها دارای شاخص‌هایی بوده که در ادامه مطرح شده است.

۱-۱- شاخص‌های مؤلفه استقلال:

شاخص‌های این مؤلفه عبارت‌اند از ظرفیت‌سازی، اصول و ارزش‌ها، نیروهای درونی و نفی سلطه‌پذیری. شاخص‌های مطرح‌شده دارای سنجه‌های مختلف با فراوانی میزان اثرگذاری هستند که اثرگذاری آن‌ها با اعداد یک تا پنج از خیلی کم تا خیلی زیاد بیان‌شده‌اند. به‌عنوان مثال افزایش بهره‌گیری از سرمایه‌های فرهنگی - اجتماعی، ارتقای قابلیت‌های حوزه تسلیحات، تقویت زیربنای اقتصادی (اقتصاد مقاومتی) و بهره‌مندی از نیروهای انسانی متعهد و متخصص از سنجه‌های شاخص ظرفیت‌سازی است. نشر اصول و مبانی انقلابی، بهره‌مندی از نظام و تشکیلات مردمی و بسیج نیروها و منابع از سنجه‌های شاخص اصول و ارزش‌ها و همچنین تقویت بنیه و تفکر مردم‌سالاری دینی، جلب اعتماد و به‌کارگیری نیروهای بومی و همسوسازی تفکرات در جهت نیل به اهداف از سنجه‌های شاخص نیروهای درونی است و در آخر پایبندی به اصول مبنایی انقلاب و حمایت از مظلومان و مستضعفان در سطح بین‌الملل از سنجه‌های شاخص نفی سلطه‌پذیری هستند. با توجه به تحلیل‌های آماری صورت گرفته و میزان اثرگذاری هریک از شاخص‌ها، شاخص نیروهای درونی با میانگین ۴/۳۹ کمترین و شاخص اصول و ارزش‌ها با میانگین ۴/۶۷ بیشترین میانگین را دارند و در انتها و با توجه به میانگین شاخص‌ها، میانگین مؤلفه استقلال ۴/۵۶ شده است.

۱-۲- شاخص‌های مؤلفه استحکام درونی:

شاخص‌های این مؤلفه عبارت‌اند از توانمندسازی، الگوهای بومی، انسجام ملی، آرامش و صلح و امنیت. رشد آگاهی و دانش آحاد جامعه، شناسایی عناصر انقلابی و افزایش توان مدیریتی و رفع چالش‌ها و موانع موجود در حوزه اقتصادی از سنجه‌های شاخص توانمندسازی است. ارائه تئوری‌های مدون بومی و الگوسازی در قالب اقدامات اجرایی از سنجه‌های شاخص الگوهای بومی بوده و همچنین بهره‌گیری از سرمایه‌های اجتماعی و اطاعت‌پذیری و رشد فرهنگ ولایی در جامعه از سنجه‌های شاخص انسجام ملی است و درنهایت، برخورد جدی با فساد، کاهش تنش‌های داخلی و افزایش رفاه جامعه در حوزه‌های مختلف از سنجه‌های آرامش، صلح و امنیت است.

با توجه به تحلیل‌های آماری صورت گرفته و میزان اثرگذاری هریک از شاخص‌ها، شاخص خوداتکایی و تحقیقات بنیادی و کاربردی با میانگین ۴/۲۵ کمترین و شاخص انسجام ملی با

میانگین ۴/۹۲ بیشترین میانگین را دارند. همچنین با توجه به میانگین شاخص‌ها، میانگین مؤلفه استحکام درونی ۴/۵۷ شده است.

۱-۳- شاخص‌های مؤلفه دیپلماسی:

شاخص‌های این مؤلفه عبارت‌اند از امنیت ملی، منافع ملی و همکاری منطقه‌ای. توسعه فعالیت‌های امنیتی منطقه‌ای و جهانی، افزایش همکاری‌ها با همسایه‌ها و جلوگیری از نفوذ عناصر معاند داخلی و خارجی از سنجه‌های شاخص امنیت ملی است. حضور مؤثر در مجامع بین‌الملل، پاسخ‌گویی به محرک‌های مخرب در سطح بین‌الملل و حفظ منافع شهروندی در سطح بین‌المللی از سنجه‌های شاخص منافع ملی بوده و همچنین افزایش قدرت ملی در سطوح مختلف و گسترش نفوذ در سطح منطقه از سنجه‌های شاخص همکاری منطقه‌ای است. با توجه به تحلیل‌های آماری صورت گرفته و میزان اثرگذاری هریک از شاخص‌ها، شاخص امنیت ملی و همکاری منطقه‌ای با میانگین ۴/۵۸ و ۴/۵۹ کمترین و شاخص منافع ملی با میانگین ۴/۶۷ بیشترین میانگین را دارند. همچنین با توجه به میانگین شاخص‌ها، میانگین مؤلفه دیپلماسی ۴/۵۸ شده است.

۲- مؤلفه‌های بعد زمینه‌ای:

مؤلفه‌های بعد زمینه‌ای عبارت‌اند از آرمان‌خواهی، ابتکار و نوآوری. شاخص‌های این مؤلفه در ادامه بیان شده است.

۲-۱- شاخص‌های مؤلفه آرمان‌خواهی:

شاخص‌های این مؤلفه عبارت‌اند از واقع‌بینی، مصلحت‌اندیشی، صبر و استقامت. کشف واقعیت‌های حاکم بر رویدادها و حرکت صحیح و به‌دوراز واقعیت‌های موجود از سنجه‌های واقع‌بینی است. رجحان مصالح ملی بر منافع شخصی و رشد مصلحت‌اندیشی مثبت در سطح جامعه از سنجه‌های مصلحت‌اندیشی است. همچنین توسعه فرهنگ ایستادگی و مقاومت و حضور مؤثر در جبهه مقاومت در سطح منطقه از سنجه‌های شاخص توانمندسازی می‌باشد. تحلیل‌های آماری هریک از شاخص‌ها نشان می‌دهد که صبر و استقامت با میانگین ۴/۵۸۳ بیشترین و مصلحت‌اندیشی و واقع‌بینی به ترتیب با میانگین ۴/۴۱۷ و ۴/۰۸۳ کمترین میزان اثرگذاری را دارند و در انتها و با توجه به میانگین شاخص‌ها، میانگین آرمان‌خواهی ۴/۳۶ شده است.

۲-۲- شاخص‌های مؤلفه ابتکار و نوآوری:

شاخص‌های این مؤلفه عبارت‌اند از توانمندسازی و توسعه فناوری‌ها. رشد توان فکری آحاد جامعه، شناسایی عناصر مبتکر و خلاق و رفع چالش‌ها و موانع پیشروی مبتکران از سنجه‌های شاخص توانمندسازی است. همچنین تقویت پارک‌های علم و فناوری، ایجاد بنیادهای علمی و فناوری مردمی و تبادل علم و تجربه در سطح بین‌الملل از سنجه‌های شاخص توسعه فناوری‌ها است. نتایج تحلیل‌های آماری حاکی از آن است که شاخص توسعه فناوری‌ها با $4/44$ بیشترین و شاخص توانمندسازی با $4/333$ کمترین میانگین را دارند. همچنین با توجه به میانگین شاخص‌ها، میانگین مؤلفه ابتکار و نوآوری $4/39$ شده است؛ بنابراین میانگین مؤلفه ابتکار و نوآوری بیشتر از میانگین مؤلفه آرمان‌خواهی بوده و میانگین کل بعد زمینه‌ای برابر با $4/38$ می‌باشد.

۳- مؤلفه‌های بعد محتوایی:

مؤلفه‌های بعد محتوایی عبارت‌اند از شهادت‌طلبی، وجوب دفاع، تقوا و بصیرت.

۳-۱- شاخص‌های مؤلفه شهادت‌طلبی:

شاخص‌های این مؤلفه عبارت‌اند از تفکر و روحیه شهادت‌طلبی، حفظ ارزش‌های انسانی و شجاعت. تقویت فرهنگ ایثار و شهادت، بهره‌مندی از فرهنگ هشت سال دفاع مقدس و مستندسازی و نشر نمونه‌های بارز شهادت‌طلبی از سنجه‌های شاخص تفکر و روحیه شهادت‌طلبی است. رشد بهره‌گیری از اخلاق در جامعه، مستندسازی و نشر ارزش‌های دینی و بهره‌مندی از گروه‌های مرجع در حفظ ارزش‌ها از سنجه‌های شاخص حفظ ارزش‌های انسانی است. همچنین آگاهی‌بخشی قشر جوانان در خصوص شجاعت، توسعه فرهنگ شجاعت دینی در سطح جامعه از سنجه‌های شاخص شجاعت می‌باشد. تحلیل‌های آماری هر یک از شاخص‌ها نشان می‌دهد که تفکر و روحیه شهادت‌طلبی با میانگین $4/833$ بیشترین و شاخص‌های شجاعت و حفظ ارزش‌های انسانی به ترتیب با میانگین $4/667$ و $4/277$ کمترین میزان اثرگذاری را دارند و در انتها و با توجه به میانگین شاخص‌ها، میانگین مؤلفه شهادت‌طلبی $4/60$ شده است.

۳-۲- شاخص‌های مؤلفه وجود دفاع:

شاخص‌های این مؤلفه عبارت‌اند از حفظ اسلام، رفع فتنه و مقابله با تهدید. رشد فرهنگ و خوب حفظ اسلام در سطح جامعه و بهره‌مندی بیش‌ازپیش از گفتمان امامین انقلاب از سنجه‌های شاخص حفظ اسلام است. همچنین شناسایی و معرفی خصوصیات فتنه و فتنه‌گر و آگاهی‌بخشی و شیوه‌های موضع‌گیری در مقابل فتنه از سنجه‌های شاخص رفع فتنه است. شناسایی شدت، عمق و سمت تهدیدات و نظام‌مندی جبهه مقابله با تهدید نیز مربوط به شاخص مقابله با تهدید می‌باشد. نتایج تحلیل‌های آماری حاکی از آن است که شاخص مقابله با تهدید با نمره پنج بیشترین و شاخص‌های حفظ اسلام و رفع فتنه به ترتیب با ۴/۷۵۰ و ۴/۱۶۷ کمترین میانگین را دارند. همچنین با توجه به میانگین شاخص‌ها، میانگین وجود دفاع ۴/۶۳۹ شده است.

۳-۳- شاخص‌های تقوا:

شاخص‌های این مؤلفه عبارت‌اند از ادای تکلیف الهی آگاه بودن و خلوص دینی. برقراری و رشد فرهنگ اخلاص در عمل به وظایف از سنجه‌های شاخص ادای تکلیف الهی است. بهره‌گیری مؤثر از علمای دینی در آگاهی‌بخشی و بازخورد‌گیری مستمر از میزان آگاهی مردم و مسئولان از سنجه‌های شاخص آگاه بودن است. همچنین باز توانی قشر جوان در خصوص اخلاص در عمل و نشر مصادیق عینی اخلاص در سطح دانشگاه‌ها و مراکز جذب جوانان از سنجه‌های شاخص خلوص دینی می‌باشد. تحلیل‌های آماری هر یک از شاخص‌ها نشان می‌دهد که ادای تکلیف الهی با میانگین ۴/۶۶۷ بیشترین و شاخص‌های آگاه بودن و خلوص دینی با میانگین ۴/۲۵۰ کمترین میزان اثرگذاری را دارند. در انتها و با توجه به میانگین شاخص‌ها، میانگین مؤلفه تقوا ۴/۳۳۳ شده است.

۳-۴- شاخص‌های مؤلفه بصیرت:

شاخص‌های این مؤلفه عبارت‌اند از هوشمندی، موقع‌شناسی و ایستادگی. افزایش سطح هوشمندی مسئولان در اداره جامعه، بهره‌گیری مناسب از گفتمان امامین انقلاب و کشف شیوه و هدف دشمن (دشمن‌شناسی) از سنجه‌های شاخص هوشمندی است. همچنین سنجش دائم وضعیت خودی و دشمن و اقدام و موضع‌گیری به‌موقع در مقابل دشمن از سنجه‌های شاخص موقع‌شناسی است. توسعه فرهنگ ایستادگی و مقاومت و تلاش در جهت حضور در صحنه آحاد جامعه و مسئولان نیز مربوط به شاخص ایستادگی می‌باشد. نتایج تحلیل‌های آماری حاکی از آن است که شاخص‌های

هوشمندی و ایستادگی با ۴/۸۳۳ بیشترین و شاخص موقع‌شناسی با ۴/۶۶۷ کمترین میانگین را دارند. همچنین با توجه به میانگین شاخص‌ها، میانگین مؤلفه بصیرت ۴/۷۸۶ شده است؛ بنابراین میانگین مؤلفه بصیرت بیشتر از همه بوده و میانگین کل بعد محتوایی برابر با ۴/۶۰ می‌باشد.

۴- مؤلفه‌های بعد فرایندی:

مؤلفه‌های بعد فرایندی عبارت‌اند از کار جهادی و آموزش.

۴-۱- شاخص‌های مؤلفه کار جهادی:

شاخص‌های این مؤلفه عبارت‌اند از تحرک جهاد گونه، خودباوری و پشتکار. دوری جستن از هرگونه تنبلی در اجرای امور و بهره‌گیری از راه‌های میان‌بر در دستیابی به اهداف از سنجه‌های تحرک جهاد گونه است. ارتقا عبارت «ما می‌توانیم» از شعار به فرهنگ و نشر دستاوردهای انقلاب در سطح جامعه و مسئولان از سنجه‌های خودباوری است. همچنین ایجاد فضای کار متناسب اهداف تعیین‌شده، پیگیری مستمر امور در سطح مختلف و ترغیب نیروهای فعال و کارا از سنجه‌های شاخص پشتکار می‌باشد. تحلیل‌های آماری هریک از شاخص‌ها نشان می‌دهد که تحرک جهاد گونه و خودباوری با میانگین ۴/۵ بیشترین و پشتکار با میانگین ۴/۳۳۳ کمترین میزان اثرگذاری را دارند و در انتها و با توجه به میانگین شاخص‌ها، میانگین کار جهادی ۴/۵۲ شده است.

۴-۲- شاخص‌های مؤلفه آموزش:

شاخص‌های این مؤلفه عبارت‌اند از تدوین تاکتیک‌ها، سازماندهی و تربیت. بررسی عمیق راهبردهای کلان و عملیاتی و استخراج تاکتیک‌های بخش در حوزه‌های مختلف از سنجه‌های شاخص تدوین تاکتیک‌ها است. همچنین ایجاد ساختارهای چابک در حوزه آموزش و تعیین نیازهای سازمانی بر اساس ساختارها از سنجه‌های شاخص سازماندهی است. درنهایت تعیین ملزومات تربیتی متناسب با آموزش‌ها، بهره‌گیری از علما و اساتید در تربیت نیروی انسانی و ایجاد فضای تربیتی در راستای آموزش‌های تدوینی از سنجه‌های شاخص تربیت می‌باشند. تحلیل‌های آماری هریک از شاخص‌ها نشان می‌دهد که تدوین تاکتیک‌ها با میانگین ۴/۷۵۰ بیشترین و تربیت

و سازماندهی با میانگین ۴/۶۱۱ و ۴/۵ کمترین میزان اثرگذاری را دارند و در انتها و با توجه به میانگین شاخص‌ها، میانگین آموزش ۴/۶۱۹ شده است.

۵- مؤلفه‌های بعد جهت‌گیری:

مؤلفه‌های بعد جهت‌گیری عبارت‌اند از مردمی‌سازی، فرصت‌سازی از تحریم، دفاع همه‌جانبه و دشمن‌شناسی.

۵-۱- شاخص‌های مؤلفه مردمی‌سازی:

شاخص‌های این مؤلفه عبارت‌اند از دولت مردمی و اعتمادسازی. پاسخ‌گویی به نیازهای منطقی مردم، ارتباط تنگاتنگ مسئولان اجرایی با مردم و بهره‌گیری از علما و اساتید در تربیت نیروی انسانی از سنجه‌های شاخص دولت مردمی است. همچنین، شفاف‌سازی در بیان چالش‌ها و مشکلات مردم، اولویت‌بخشی رفع مشکلات مردم و جلوگیری از سیاسی‌کاری در رفع نیازهای مردم از سنجه‌های شاخص اعتمادسازی است. تحلیل‌های آماری هریک از شاخص‌ها نشان می‌دهد که مردمی‌سازی با میانگین ۴/۶۹۴ بیشترین و شاخص شجاعت و اعتمادسازی با میانگین ۴/۶۶۷ کمترین میزان اثرگذاری را دارند و در انتها و با توجه به میانگین شاخص‌ها، میانگین مؤلفه مردمی‌سازی ۴/۶۳ شده است.

۵-۲- شاخص‌های مؤلفه فرصت‌سازی از تحریم:

شاخص‌های این مؤلفه عبارت‌اند از عدم وابستگی، سازندگی، نیروهای درونی و جلوگیری از اسراف. عدم بهره‌گیری از توانمندی‌های تقلیدی، ارتقا توانمندی در حوزه علم و دانش و بهره‌مندی از شایستگان در امور از سنجه‌های شاخص عدم وابستگی است. همچنین ایجاد روند هم‌تاسازی در سطح علما و دانشمندان، نشر دانش و تعلیمات علمی و فنی بومی و ایجاد هسته‌های دانایی متناسب با نیاز از سنجه‌های شاخص سازندگی است. تقویت بنیه علمی و فنی در سطوح مختلف، جلب اعتماد و به‌کارگیری نیروهای بومی و هم‌سوسازی توانمندی‌ها در جهت نیل به اهداف نیز مربوط به شاخص نیروهای درونی می‌باشد و در نهایت نشر و نهادینه‌سازی فرهنگ مصرف، بهره‌گیری از مبانی دینی در مصرف صحیح منابع و ارزیابی مستمر از وضعیت مصرف در جامعه از سنجه‌های جلوگیری از اسراف می‌باشد. نتایج تحلیل‌های آماری حاکی از آن است که

شاخص سازندگی با نمره ۴/۵۵۶ بیشترین و شاخص‌های نیروهای درونی با ۴/۴۴۴ و عدم وابستگی و جلوگیری از اسراف با ۴/۱۱۱ کمترین میانگین را دارند. همچنین با توجه به میانگین شاخص‌ها، میانگین فرصت‌سازی از تحریم ۴/۳۰۶ شده است.

۵-۳- شاخص‌های دفاع همه‌جانبه:

شاخص‌های این مؤلفه عبارت‌اند از ایجاد آمادگی، حفظ وحدت، نیروهای مسلح و تهدیدات. بسیج تمامی نیروها و منابع در جهت دفاع، آگاهی‌بخشی به مردم در حوزه دفاع و تخصیص منابع مالی مناسب از سنجه‌های شاخص ایجاد آمادگی است. بهره‌گیری از سرمایه‌های اجتماعی، اطاعت‌پذیری از منویات مقام معظم رهبری و هماهنگی و همدلی قوا در تبیین نقشه راه دفاعی از سنجه‌های شاخص حفظ وحدت است. همچنین حفظ و ارتقای توانمندی‌های نیروهای مسلح، اطاعت‌پذیری از منویات فرماندهی معظم کل قوا و هماهنگی دولت و نیروهای نظامی از سنجه‌های شاخص خلوص دینی می‌باشد. درنهایت رصد و کشف شدت، عمق و سمت تهدیدات و تحلیل و ارائه راهکارهای مقابله با تهدیدات داخلی، منطقه‌ای و جهانی از سنجه‌های تهدیدات است. تحلیل‌های آماری هریک از شاخص‌ها نشان می‌دهد که نیروهای مسلح با میانگین پنج بیشترین و تهدیدات با ۴/۸۳۳ و حفظ وحدت و ایجاد آمادگی با میانگین ۴/۷۷۸ کمترین میزان اثرگذاری را دارند. در انتها و با توجه به میانگین شاخص‌ها، میانگین مؤلفه دفاع همه‌جانبه ۴/۸۹۴ شده است.

۵-۴- شاخص‌های دشمن‌شناسی:

شاخص‌های این مؤلفه عبارت‌اند از نقشه دشمن و نقاط قوت و ضعف دشمن. شناسایی اهداف و ترندهای دشمن و ارائه راهکارهای دفع تجاوز دشمن از سنجه‌های شاخص نقشه دشمن است. همچنین، تحلیل نقاط قوت و ضعف دشمن و تبیین نقاط ضعف و قوت خودی و ارائه نقشه راه مقابله با دشمن از سنجه‌های نقاط قوت و ضعف دشمن است. تحلیل‌های آماری هریک از شاخص‌ها نشان می‌دهد که نقشه دشمن با میانگین ۴/۹۱۵ بیشترین و نقاط قوت و ضعف دشمن با میانگین ۴/۸۳۳ کمترین میزان اثرگذاری را دارند. در انتها و با توجه به میانگین شاخص‌ها، میانگین مؤلفه دشمن‌شناسی ۴/۸۷۵ شده است. مطالب بیان‌شده بالا در قالب جدول ۳ جمع‌بندی شد. با توجه به جدول ۵ به دلیل این‌که تمامی ابعاد دارای میانگین کل بالای ۴ می‌باشند؛ بنابراین از

اثرگذاری بالایی برخوردار می‌باشند. همچنین، بعد جهت‌گیری با میانگین ۴/۶۸۱ بیشترین اثرگذاری را داشته است.

جدول ۳. میزان اثرگذاری هر یک از ابعاد و شاخص‌ها

میانگین کل	میانگین شاخص	شاخص	بعد
۴/۵۷	۴/۵۶	استقلال	ساختاری
	۴/۵۷	استحکام درونی	
	۴/۵۸	دیپلماسی	
۴/۳۸	۴/۳۶	آرمان‌خواهی	زمینه‌ای
	۴/۳۹	ابتکار و نوآوری	
۴/۶	۴/۶۰	شهادت‌طلبی	محتوایی
	۴/۶۳۹	وجوب دفاع	
	۴/۳۳۳	تقوا	
	۴/۷۸۶	بصیرت	
۴/۵۷	۴/۵۲	کار جهادی	فرایندی
	۴/۶۱۹	آموزش	
۴/۶۸	۴/۶۹۴	مردمی‌سازی	جهت‌گیری
	۴/۳۰۶	فرصت‌سازی از تحریم	
	۴/۸۴۹	دفاع همه‌جانبه	
	۴/۸۷۵	دشمن‌شناسی	

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

الف- نتیجه‌گیری:

با توجه به بحث‌ها و تحلیل‌های انجام‌شده در این مقاله ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های اثرگذار بر سیاست‌گذاری دفاعی با توجه به دیدگاه‌های امام خمینی (رحمت‌الله علیه) و رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) شناسایی شد. تعداد پنج بعد، پانزده مؤلفه و ۴۵ شاخص احصاء و تبیین گردید. بر اساس نتایج بعد جهت‌گیری بیشترین اثرگذاری را بر روی سیاست‌گذاری دفاعی دارد و بعدهای محتوایی، ساختاری، فرایندی و زمینه‌ای به ترتیب بعدازآن قرار می‌گیرند. همچنین ترتیب اولویت پانزده مؤلفه به‌دست‌آمده بدین شرح آمده است:

۹) دفاع همه‌جانبه	۱) شهادت‌طلبی
۱۰) بصیرت	۲) دیپلماسی
۱۱) مردمی‌سازی	۳) استحکام درونی
۱۲) وجوب دفاع	۴) استقلال
۱۳) آموزش	۵) کار جهادی
۱۴) تقوا	۶) ابتکار و نوآوری
۱۵) فرصت‌سازی از تحریم	۷) آرمان‌خواهی
	۸) دشمن‌شناسی

ب- پیشنهادها:

به‌منظور انجام پژوهش‌های کامل‌تر و جامع‌تر در آینده در حوزه‌های مختلف پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه شده است:

- ۱) ادامه کار علمی بر روی نتایج تحقیق ارائه‌شده با تمرکز و بررسی هریک از ابعاد الگو به‌صورت جداگانه.
- ۲) بررسی الزامات پیاده‌سازی الگوی مفهومی جامع سیاست‌گذاری دفاعی جمهوری اسلامی ایران، در قالب یک موضوع پژوهش جداگانه.
- ۳) آسیب‌شناسی میدانی فرایند سیاست‌گذاری دفاعی در جمهوری اسلامی ایران.

فهرست منابع

- "قرآن کریم"، ترجمه آیت... مکارم شیرازی
- مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی (رحمت... علیه)، (۱۳۸۶)، "استراتژی دفاعی در اندیشه معظم له"
- "تعدادی از بیانات امام خمینی (رحمت... علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در ارتباط با سیاست‌گذاری دفاعی":
۱. (بیانات مورخه ۸۳/۱۲/۵) ۲. (ابلاغ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ۹۲/۱۱/۳۰) ۳. (دیدار با رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت ۸۵/۶/۶) ۴. (اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی ۹۰/۱/۱) ۵. (دیدار با اقشار مختلف مردم ۸۶/۵/۶) ۶. (صحیفه نور ج ۱۲ ص ۱۴۸) ۷. (ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله سوم به رئیس‌جمهور ۷۸/۲/۳۰) ۸. (دیدار اعضای شورای مرکزی انجمن اسلامی مدرسین دانشگاه‌ها ۶۹/۶/۱۸) ۹. (دیدار جمعی از مسئولان و کارکنان وزارت نفت ۷۰/۹/۱۲) ۱۰. (دیدار اقشار مختلف مردم ۷۰/۹/۱۳) ۱۱. (دیدار کارکنان پایگاه هوایی شهید بابایی اصفهان ۷۱/۷/۱۸) ۱۲. (دیدار کارکنان و فرماندهان ارتش ۷۵/۱/۲۸) ۱۳. (دیدار اعضای هیئت‌علمی کنگره امام خمینی ۷۸/۱۱/۴) ۱۴. (دیدار برگزیدگان المپیادهای جهانی و کشوری ۸۱/۷/۳) ۱۵. (در جمع استادان و دانشجویان قزوین ۸۲/۹/۲۶) ۱۶. (دیدار گروهی از مخترعان و نوآوران جوان کشور ۸۴/۱/۳۰) ۱۷. (دیدار هزاران نفر از مردم و عشایر شهرستان نورآباد ممسنی ۸۷/۲/۱۵) ۱۸. (اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی ۸۶/۱/۱) ۱۹. (دیدار گروهی از پرستاران نمونه‌ی کشور ۸۹/۲/۱) ۲۰. (دیدار مردم آذربایجان ۹۱/۱۱/۲۸) ۲۱. (خطبه‌های نماز جمعه تهران ۸۶/۶/۲۳) ۲۲. (دیدار با کارکنان صنعت نفت ۶۴/۳/۹) ۲۳. (دیدار با کارکنان وزارت نفت ۵۹/۱۱/۲۶) ۲۴. (جمع زائران حرم مطهر رضوی ۹۰/۱/۱) ۲۵. (خطبه‌های نماز عید سعید فطر ۸۶/۷/۲۱) ۲۶. (ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه پنجم ۸۷/۱۰/۲۱) ۲۷. (بیانات در دیدار وزیر و معاونان و مدیران کل وزارت امور خارجه ۶۸/۵/۳۱) ۲۸. (مراسم فارغ‌التحصیلی و تحلیف دانشکده افسری نیروی انتظامی ۸۳/۷/۱۵) ۲۹. (ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه ۸۷/۱۰/۲۱) ۳۰. (اجتماع بسیجیان و سپاهیان لشکر ۲۵ کربلا ۸۲/۶/۲۹) ۳۱. (مراسم دانش‌آموختگی ۶۹/۸/۲۸) ۳۲. (دیدار با فرماندهان و کارکنان بوشهر ۷۰/۱۰/۱۲) ۳۳. (دیدار با فرماندهان کارکنان آجا ۷۴/۱/۳۰) ۳۴. (دیدار با کارکنان و فرماندهان نهاجا ۷۵/۱۱/۱۸) ۳۵. (ابلاغ سیاست‌های کلی) ۳۶. (دیدار با کارکنان و فرماندهان نهاجا ۶۹/۱۱/۱۹) ۳۷. (فرماندهان و کارکنان منطقه دوم نداجا در بوشهر ۷۰/۱۰/۱۲) ۳۸. (امام خمینی ۵۸/۲/۲۳) ۳۹. (صحیفه امام ج ۸ ص ۴۳۸) ۴۰. (دیدار با کارکنان نیروی نظامی و انتظامی ۶۸/۱۰/۱۲) ۴۱. (امام خمینی ۵۸/۶/۷)

۴۲. همان (۶۳/۹/۲۰) ۴۳. (صحیفه امام ج ۱۶ ص ۳۱۸) ۴۴. (مراسم فارغ‌التحصیلی دانشگاه افسری ۷۶/۸/۲۱) ۴۵. (دیدار اجتماع نیروی عملیاتی نزاجا ۷۵/۳/۳) ۴۶. (بیانات در پایگاه دریایی نوشهر ۷۲/۲/۱۸) ۴۷. (میدان صبحگاه ناوگان منطقه یکم نداجا ۶۹/۹/۲۴) ۴۸. (دیدار با مسئولان و کارگزاران نظام ج.ا.ایران ۸۰/۱۲/۲۷) ۴۹. (خطبه‌های نماز عید سعید فطر ۸۷/۷/۱۰) ۵۰. (صحیفه نور ج ۲۰ ص ۴۱۵)

الف- منابع فارسی:

- استراوس، انسلم و کرین، جولیت (۱۳۹۱)، "مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای"، ترجمه ابراهیم افشار، تهران، نشر نی
- اشتریان، کیومرث (۱۳۸۶)، "روش سیاست‌گذاری فرهنگی"، دفتر پژوهش‌های فرهنگی هنری شهرداری تهران
- پورشاسب، عبدالعلی (۱۳۸۶)، "دکترین نظامی جمهوری اسلامی ایران"، دانشگاه عالی دفاع ملی
- جلالی، هوشنگ (۱۳۸۳)، ماهنامه دانشگاه عالی دفاع ملی، شماره ۵۲
- چاردولی، عباس؛ شریفی، شهاب و روشنی، رضا (۱۳۹۶). "نظریه نیروهای مسلح ولایت‌مدار بر اساس دیدگاه‌های امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)". مطالعات دفاعی استراتژیک، سال پانزدهم، شماره ۶۸
- حسینی جیردهی، حسین (۱۳۷۱)، "سیاست دفاعی؛ چارچوبی برای تحلیل"، مجله سیاست دفاعی، سال اول، شماره اول
- حسینی، مسعود، (۱۳۸۸)، "رویکرد دفاع همه‌جانبه در چارچوب تفکر دفاعی حضرت امام (رحمت‌الله علیه‌ه)"
- خان احمدی، اسماعیل (۱۳۹۱)، "نقش و جایگاه معنویت در دفاع از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)"
- خوشگویان فرد، علیرضا (۱۳۸۹)، "روش‌شناسی کیو"، تهران، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، چاپ اول
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۳)، "لغت‌نامه دهخدا"، انتشارات دانشگاه تهران
- رضایی، سیاوش؛ فروزنده، لطف...؛ شمس دولت آبادی، سیدمحمودرضا و ایروانی، محمدجواد (۱۳۹۹) "ارائه الگوی نهادسازی در انقلاب اسلامی بر اساس گفتمان امام و رهبری"، مطالعات دفاعی استراتژیک، سال هجدهم، شماره ۷۹
- شپارد، الیزابت (۱۳۸۶)، "الگوی سیاست دفاعی اروپایی"، ترجمه عسگر قهرمانپور
- عسگری، محمود (۱۳۹۱)، "ویژگی‌ها و مؤلفه‌های کلیدی اندیشه نظامی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)"
- قرشی، سید علی‌اکبر (۱۳۸۷)، "قاموس قرآن"، دارالکتب الاسلامیه، تهران، جلد‌های ۱-۲-۳

- کالینز، جان (۱۳۸۳)، "استراتژی بزرگ (اصول و رویه‌ها)"، ترجمه کورش بایندر، چاپ سوم، تهران، وزارت امور خارجه، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی
- کرم‌نیا، رضا (۱۳۹۱)، "ارائه الگوی راهبردی دفاعی بر اساس اندیشه دفاعی حضرت امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه)"، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی
- کوچکی، سجاد (۱۳۹۰)، "تدوین راهبردهای دفاع همه‌جانبه برای مقابله با تهدید ناهم‌تراز در یک نبرد دریا پایه"، تهران، دانشگاه دفاع ملی
- مراد پیری، هادی (۱۳۹۱)، "روش‌شناسی و مؤلفه‌های اندیشه دفاعی حضرت خامنه‌ای (مدظله‌العالی)"
- مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی (۱۳۸۹)، "ویژگی‌های سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران"
- منصوریان، یزدان (۱۳۸۶)، "گراند تئوری چیست؟ و چه کاربردی دارد؟"، ویژه‌نامه همایش علم اطلاعات و جامعه اطلاعاتی، اصفهان، دانشگاه اصفهان
- نوروزی، محمدتقی (۱۳۸۵)، "فرهنگ دفاعی - امنیتی"، تهران

ب- منابع انگلیسی:

- Charmaz, K. & Bryant, A. (2008). "Grounded Theory". In L. M. Given, the SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods California: Sage Publication, pp. 374-377.
- Haberman Michael A. And Miles, Mathew B (2002). "The Qualitative researchers companion", sage Inc.
- Selden, L. (2005). "On Grounded Theory- with some malice". Journal of Documentation, 61(1), 114-129.

